

KENNETH MACGOWAN¹, *NOTES ON THE TURKISH THEATRE*² / *TÜRK TİYATROSU ÜZERİNE NOTLAR* (İngilizce'den Türkçe'ye Çeviri/ Translation From English To Turkish)

NAZLI ÜMİT
Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türk Sanatı Tarihi Anabilim Dalı
nazlimumit@gmail.com

Devlet Tiyatrosu, Batı'nın en genç ulusunun sekiz tiyatro binası ve seksen sekiz tecrübeli oyuncusu olduğunu göstererek ziyaretçileri hayrete düşürüyor. Repertuvarında hem yerli hem yabancı oyunlar var. O'Neill'e de İonesco'ya da, Sofokles'e de Shakespeare'e de ev sahipliği yapıyor. On beş yıllık geçmişinin en başarılı yapımını duyunca şaşıracaksınız: *Anne Frank'ın Hatıra Defteri*. Devlet Tiyatrosu'nun, Türk kültürünün merkezi İstanbul'da değil de Küçük Asya'da Anadolu'nun kuru bir platosu üzerine kurulmuş yeni başkent Ankara'da yer alması da ayrı bir ilginç yönü. Bunun da şöyle bir açıklaması var; tıpkı ülkenin yeni başkenti gibi Devlet Tiyatrosu'nun kurulması da Türkiye'nin büyük Kurtarıcısı Mustafa Kemal Atatürk'ün fikri ile hayata geçmiştir.

¹ Kenneth Macgowan (1888-1963) 1911'de Harvard Üniversitesi'nden mezun oldu. *Theater Arts Magazine*, *The Boston Evening*, *The New York Globe* gibi dergi ve gazetelerde tiyatro eleştirmenliği ve yayın yönetmenliği yaptı. 1927-29 yıllarında Actor's Theater'da yönetmen ve yapımcıydı. California Üniversitesi Tiyatro Bölümü'nün (UCLA Theater Arts Department) ilk başkanıdır. Hollywood'daki sinema kariyerinden sonra geçtiği üniversitede sahnenin, filmin ve televizyonun ortak kaynaklarına dikkat çekmek istedi ve bütünleşik sanatlar dersini başlattı. Sinema ve tiyatro çalışmalarında ele aldığı konular farklı disiplinlere olan akademik merakının ve birikiminin bir sonucudur. Öğrencilerini müfredat dışı etkinliklere, üretime ve kendisinin de hiç vazgeçmediği disiplinler arası çalışmalara teşvik etti. Yakınları ve çalışma arkadaşları tarafından her yönü ile 'evrensel' biri olarak değerlendirilmiştir. Antropoloji ve arkeoloji ile de ilgilenen Macgowan 1946'da Amerikan Arkeoloji Enstitüsü'nün California şubesinde başkanlık yaptı. 1959'da üniversite tarafından kendisine fahri doktora unvanı verildi. Macgowan'ın Türkiye'ye gelişi de yine başarılarından ötürü kendisine Rockefeller Vakfı tarafından verilen araştırma bursu ile mümkün olmuştur. Eserlerinden bazıları şunlardır: Herman Rosse ile birlikte kaleme aldığı *Masks and Demons*; *Footlights Across America: Towards a National Theater*; *The Theatre of Tomorrow*; *Living stage: a History of the World Theater*; *Behind The Screen: The History and Techniques of the Motion Picture*; arkeoloji alanında yayını -tarihöncesi Amerika üzerine- *Early Man in the New World*; ve Türk tiyatrosu üzerine bir diğer makalesi *Theater a la Turkey*, Theatre Arts, Aralık 1958. Macgowan sinema alanında da ses getiren işlere imza attı. RKO Radio Pictures'da senaryo editörü olmak üzere Hollywood'a yerleşti, 1932'de aynı yerde elde ettiği yapımcı pozisyonunu 1947'ye kadar sürdürerek *Little Women* (1933) *Jane Eyre* (1944) Alfred Hitchcock'dan *Lifeboat*, *The Maya through the Ages*, Akademi Ödülüne layık görülen *La Cucaracha* gibi filmlerin yapımcılığını üstlendi. California Üniversitesi'nin, Macgowan'ın hayatı ve tüm eserleri için hazırladığı geniş kapsamlı katalog ve arşiv bilgilerine şu adresten ulaşılabilir: (Online Archive of California) http://www.oac.cdlib.org/findaid/ark:/13030/kt5c60194v/entire_text/ (Kaynaklar: Hester, Joseph A. (1964) "Kenneth Macgowan, 1888-1963." *American Antiquity* 29/3 ss: 376-378; Melnitz, William W., ve Jack Morrison. (1963) "Kenneth Macgowan (1888-1963): A Memorial Tribute Presented to the American Educational Theatre Association." *Educational Theatre Journal* 15/3 ss: 209-211; *University Bulletin: A weekly Bulletin for the Staff of the University of California*, (Temmuz 1957-Haziran 1958) UCAL Yayınları, VI. Cilt

² *Notes on the Turkish Theatre*, Drama Survey, 1/3 1962 s:321-329

“Doğu’dan geldik, Batı’ya gidiyoruz”. Bu sözler Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda Cumhuriyet’in doğuşundan önce bir Türk şair tarafından söylenmiş. Atatürk tarafından da yazılmış olabilirler çünkü o, Batı dünyası suretinde Türkiye’yi yeniden kuran Kurtarıcıdır. Devleti ve dini ayrı tutup, şeriatın yerine İsviçre’nin medeni kanununu, İtalya’nın ceza kanununu ve Almanya’nın ticaret kanununu getirdi. Fesi (19. Yüzyıl başlarında giyilmeye başlanmış bir Balkan şapkası) yasakladı, peçe kullanımını azaltmaya çalıştı, çokeşliliği yasakladı, kadınlara oy kullanma hakkı, eşit çalışma şartları altında gelir eşitliği sağladı, devlet yönetimi ve yasalar içerisinde yer verdi. Eski Arap alfabesinin kullanımını kaldırdı, bölge bölge gezerek kamusal alanlara kurulmuş karatahta üzerinde fonetik Roman harflerinin kullanımını gösterdi. Ufak meselelerle de ilgilendi. Batılıların soyadları olduğu için Türk yurttaşlarının da adlarının sadece Mustafa, Sevgi, Ali ya da İrfan’dan ibaret olmasını istemedi.

Tiyatro da Batılıydı ve Atatürk onu başkentine taşımak niyetindeydi. Elbette İstanbul’un daha önceki yıllarda kurulmuş tiyatro binaları vardı. 1914’te André Antoine belediye tiyatrosunu kurmak üzere çağrıldı. Bu projenin önü savaş yüzünden kesildi ama 1920’lerde başkaları tarafından başarılı bir şekilde devam ettirildi ve şuanda İstanbul Belediyesi tarafından desteklenen, bir tanesi tadilatla olan beş tiyatrosu ve inşası yakında bitecek olan üç oditoryumu olan bir opera binası var. 1930’lu yıllarda ise Ankara ve Anadolu’da sadece Karagöz kuklaları ve gezici tek kişilik gösterimler vardı. Atatürk’ün Devlet Tiyatrosu’nu faaliyete geçirmesi oldukça ilginç ve özgün bir girişimdi. O zamana kadar belediye tiyatrolarında aktif olarak görev alan ve yetenekli bir yönetmen olan Muhsin Ertuğrul 1930’da bir oyuncu topluluğunu Ankara’ya getirdi ve on gece boyunca on oyun oynadılar. Türkiye’yi yeniden şekillendirmekle meşgul olan Atatürk her oyunda oradaydı. Son perde kapandıktan sonra başbakan General İsmet İnönü’yle birlikte Ertuğrul’u davet etti. Herkesin bildiği gibi modern Türkiye’nin kurucusu çalışkan olmasının yanı sıra içmeyi de severdi ve bir yönetmenin bana anlattığına göre Ertuğrul’a şöyle demiş: “*Sen imkânsız başarıyorsun. On gündür ağzıma içki sürmüyorum. Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu şey tiyatroydu. Sana nasıl yardım edebilirim?*”. Yönetmen şöyle cevap verdi: “*Bana bir okul verin ki yeni yaratıcıları eğiteyim*”. Kurtarıcı, neredeyse uyumak üzere olan başbakana döndü ve “*bu adama bir okul verin*” dedi.

Atatürk büsbütün diktatörlükten ziyade ikna etmeği tercih ettiğinden Devlet Konservatuarı 1936 yılı öncesinde bir kanunla kurulmuş oldu. Atatürk’ün ölümünden iki sene önce açılmıştı ancak makul yönetmeliği gereği beş yıllık eğitimini tamamlamayan öğrenciler sahneye çıkamadıkları için Devlet Tiyatrosu’nun ilk yapımını Kurtarıcı göremedi. Konservatuar oyuncuların yanı sıra ses sanatçıları, dansçılar, müzisyenler, bestekârlar da eğitmek için düzenlendiğinden Ertuğrul’un projesine Karl Ebert ve Paul Hindemith de katıldı ve daha sonrasında oyuncuların eğitimini konuda derin bilgi sahibi Nureddin Sevin devraldı.

Seçmeler yolu ile alınan birçok öğrenciden her yıl yirmi beş tanesi oyunculuk okuyor. Hepsi lise ve iki yıllık üniversite düzeyinde akademik derslere giriyorlar. Beş yıllık eğitim hayatları boyunca – yemekten kalacak yere, ayakkabıdan çoraba kadar- tam destek alıyorlar. Mezun olunca da Devlet Tiyatroları’nın oyuncu kumpanyasına katılmak

zorundalar. Aksi halde tüm eğitim masraflarının iki katını öderler. 1941'den bu yana mezun olan sınıflardan oldukça başarılı oyuncular çıkmıştır. Eski mezunlardan Ertuğrul İlgin arlekinio performansı ile Goldoni'nin *İki Efendinin Uşağı* adlı eserindeki başrolünün üstesinden en iyi şekilde gelmiştir. Çağdaşı Cüneyt Gökçer, Joseph Schildkraut'un *Anne Frank'ın Hatıra Defteri* adlı eserinde İlgin'inkine denk bir oyunculuk sergilemiştir. Gökçer ayrıca *Kral Oedipus* ve *Kral Lear*'da da üstün başarı göstermiş ve Ertuğrul'dan sonra Devlet Tiyatrosu'nun başına geçmiştir.

Konservatuar, tek perdelik oyunlardan ve operalardan seçilmiş sahnelerden oluşan ilk gösterimlerini 1941'de Halk Evlerine – Atatürk tarafından kurulmuş ve Menderes tarafından kapatılmış, birçok şehirde yetişkinlere eğitim veren merkezler- ait binalardan birinde gerçekleştirdi. Altı sene sonra, Ebert gitmeden hemen önce o ve Ertuğrul, Türklerin Büyük Tiyatro dediği ama Batılı ziyaretçilere Opera Sahnesi diye tanıtılan, sergi salonundan dönüştürülmüş, gösterişli ve iyi donanımlı bir tiyatro binası meydana getirdiler. Daha önce Ankara Üniversitesi tarafından kullanılmış bir amfiyi Ertuğrul 1950'de tiyatroya çevirdi ve 745 koltuk kapasiteli Büyük Tiyatro'ya karşılık 605 koltuğu olduğu için adını 'Küçük Tiyatro' koydu. 1956'da Halk Evini yenileyerek 590 kişilik 'Üçüncü Tiyatro' adı ile yeniden açtı. Gökçer geçen sene 'Yeni Sahne' adıyla, sınırlı bir grubun ilgisine yönelik, daha çok deneysel yapımların gösterimine adanmış 205 koltuk kapasiteli bir tiyatrosu kurdu. Küçük Tiyatro'nun yer aldığı binada kullanılmayan bir odadan Ertuğrul'un kendi hayal gücü ve girişimi ile inşa ettirdiği Oda Tiyatrosu hala en küçük tiyatro salonudur. Duvarlar tüm dünyadan tiyatro oyunlarının afişleri ile renklendirilmiştir. 65 koltuktan herhangi birisi için aldığınız bilete baktığınızda "Sol G 102" gibi alışıla gelmiş bir ibare yerine ünlü bir oyun yazarının adını görürsünüz. Yani gömüldüğünüz kırmızı deri koltuklar ya 'Aşil' ya da 'Eugene O'Neill' olarak işaretlenmiştir. Ankara'daki bu beş tiyatro sahnesinin yanı sıra İzmir, Bursa ve Adana gibi büyük şehirlerde de Devlet Tiyatrosu sahneleri var. Ankara'daki en önemli yapımlar buralara gönderiliyor. 'Uluslar Tiyatrosu' festivali kapsamında da geçen yaz Devlet Tiyatrosu Paris'e davet edilmişti. *Kral Oedipus* ve yeni bir Türk oyunu olan Dr. Orhan Asena'nın *Hürrem Sultan* oyunları başarı ile sahnelendi. Daha sonra aynı *Oedipus* ve bir diğer yerli oyun yazarı Güngör Dilmen'in *Midas'ın Kulakları* adlı oyunu Atina'da seyirci karşısına çıktı. Bazen İstanbul'da ve diğer birçok il ve ilçede turlar düzenlenmekte. Konservatuar öğrencileri her bahar bir Shakespeare oyunu, Yunanlılar ve Romalılar tarafından güney ve batı bölgelerde inşa edilmiş antik tiyatrolarda genellikle Yunan tragedyası oynuyorlar. Devlet tiyatrosu ülke çapında 1,500'e yakın oyun sahneye koyuyor.

Oda Tiyatrosu'nun sahnesi, genişliği on dört fiti bulmayan oditoryumdan biraz daha dar. Büyük Tiyatro hariç, tüm sahnelerin oyun alanı Broadway'den çok da büyük değil. Ancak genişlik açısından oditoryuma eşit ve son derece donanımlı olan sahne her sene - en az kıta Avrupası'ndaki sahneler kadar başarılı- üç opera ve dört oyuna ev sahipliği yapıyor. Elli fit derinliğe ve ondan az biraz fazla genişliğe sahip. 65 fitten fazla yükseklikteki ızgaralardan bakınca 9'a 9 bölümlere ayrılmış ve eğer gerekiyorsa göre alçalıp yükselebilen bölümlere ayrılmış bir sahneye. Yivli metal raylar asansörlerin köşeleri boyunca çaprazlama geçiyor. Vagonlar hem sahne boyunca hem de aşağı yukarı hareket

edebiliyorlar. Perde çizgisine en yakın ray dekorları asansöre taşıyabiliyor. O asansör de onları aşağı kısımdaki büyük konstrüksiyon bölümüne taşıyacak diğer raylara aktarıyor. Işık tesisatının, balkonun üst kısmında bir kabin içine yerleştirilmiş 256 tuşlu ve önceden ayarlı bir kumanda panosu var. Ayarlanabilir bir önsahne de var ama girişi yok.

Tüm bu tiyatrolarda sergilenen yapımlar, Batı'nın en profesyonel tiyatrolarında görebileceğiniz bir kalite ile sahneye konuyor. Gerçekçilikten dışavurumculuğa farklı biçimler barındırıyorlar. Türkiye'nin tarihi dramları için gereken mimari detay, *Kral Lear* ve *Kral Oedipus* için basit ama yaratıcı yapılar, avangart oyunlar için ise stilize unsurlar. Sahne ışıklandırması ise fotoğrafta çıktığından çok daha dramatik ve atmosfere uygun. Devlet tiyatrolarında sıkı ve etkili bir disiplin uygulanmakta. Oyunlar tam olarak ilan edilen saatte başlıyor. Ertuğrul bir keresinde bana şöyle demişti “*saatini bizim tiyatrolarımızın perde açışına göre ayarlayabilirsin*”.

Türkiye zengin bir ülke değil. Uzun süredir ciddi mali sıkıntıları var. Buna rağmen Devlet Tiyatrosuna yıllık 18.000.000 liranın üstünde bütçe ayrılıyor – bugünün kuru ile 2.000.000 dolardan fazla ki hayat pahalılığı göz önüne alındığında bu miktar daha da artar. Batı standartlarıyla kıyaslandığında yapımlar daha az maliyetli. Sabit dekorlu bir oyun bin dolardan, *Ayda* gibi operalar beş bin dolardan aza mal oluyor. Türkiye şartlarına göre tiyatroların genel idamesi ise masraflı. Bu sadece sekiz tiyatro bünyesinde 200 aktör, dansçı, koro üyesi, solist ve müzisyen olduğu için değil, bir o kadar idari personel, yapım aşamasında yer alan sahne görevlisi, ışıkçı, aksesuarcı, temizlik görevlileri ve başka diğer çalışanların da olmasından kaynaklanıyor. Aktörler ve ses sanatçıları memurların çalıştığı saat kadar çalışıp onların iki katı maaş alıyorlar. Bir aktör Devlet Tiyatrosu'na girdiği zaman ilk aldığı maaş ordudaki bir üst teğmeninkine eşit. On yıl içerisinde bu generalin maaşına denk kazanabilir, hatta olağandışı bir yeteneği varsa birkaç yıl içerisinde onun konumuna bile erişebiliyor. Aktörlerin ve ses sanatçılarının aldıkları maaşın neden diğer devlet çalışanlarından daha yüksek olduğunu sorduğumda şu cevabı aldım: “Rusya'da öyle yapıyor ve bu eski düşman bizden çok uzakta değil”.

Aktörler yaptıkları işin hakkını veriyorlar. *Kral Oedipus* ve *Kral Lear*'da Gökçer ne kadar başarılı ise *İki Efendinin Kölesi*'nde de İlgin, Fodor'un *Çöl Faresi*'nde de Yıldız Kenter bir o kadar başarılı. Gökçer, Mahir Canova, Takis Mouzenides'in yönetmenlikleri hemen hemen kusursuz. Hepsi birlikte gerçek bir yetenekler topluluğu.

Tıpkı Avrupa'nın ödenekli tiyatroları gibi Devlet Tiyatrosu'nun daimi bir kumpanyası olmasına rağmen repertuarı bazında oyunlarını bir günde değişen bilet fiyatları ile sahnelemiyor (gerçi bu sene Büyük Tiyatro repertuarı üzerinde bazı denemeler yapıyor). Fakat uzun vadede bunun işe yaramadığını söyleyebiliriz. En gözde oyunlar bile yetmiş seksen gösterimden sonra kaldırılıyor. Bu yüzden bir sezon içerisinde – ocaktan mayısa- her tiyatrodaki dört ya da beş oyun sahnelendiği oluyor. Bazen Ankara ve diğer bölgelerdeki tiyatrolarda bir oyunun iki yüze kadar gösterimi olabiliyor. Ne gariptir ki rekor, bir Amerikan oyunu olan *Anne Frank'ın Hatıra Defteri*'ne ait.

Ankara'da da İstanbul'da da Türkler tiyatroya gitmeye çok hevesliler. Ankara tiyatrolarına gittiğinizde sadece birkaç tane boş koltuk görürsünüz. Gelen seyirci gösteriyor ki düşük giriş ücretleri- en iyi koltuklar elli ile yetmiş beş sent arasındır- şehrin çalışanlarını, köylülere ve orta sınıf halkı tiyatroya çekiyor. Birçoğunun, benim fikrimce, komediden de dramdan da zevk alma biçimleri naifçe ama Alman usulü kırk altmış sayfalık hem görsel hem eleştiri içeren programları içine düşecek gibi okuyorlar. Türkiye'de Batı tarzı tiyatronun en erken tarihinin 1920'ler olmasına rağmen ilk oyun yazarı İbrahim Şinasi 1959'da özel bir pul serisi ile gururla anılmıştı. Pullar, Şinasi'nin tercüme ettiği klasik dramları ve yazdığı *Şair Evlenmesi* oyununun üzerinden geçen yüzyıl dolayısıyla tiyatronun yıldönümünü duyurmak içindi. Bir tanesinde Şinasi'nin portresi, diğerlerinde Opera Sahnesi ve bir Roma Tiyatrosu olan Aspendos vardı.

Oyunlara gelince, keşke New York on iki yılda böyle bir liste çıkarabilseydi! Ve unutmayın ki Ankara'daki beş tiyatro salonundan üçü beş sezondan az bir süredir açık.

Repertuar en iyi Alman tiyatroları kadar titiz. Ulusal, uluslararası ve tarihi dramın örnekleri en iyi biçimde sergileniyor. 1960'ın baharına gelindiğinde tiyatro programında Devlet Tiyatrosu'nda son resmi haline kavuşmadan önce Konservatuar tarafından sergilenen on sekiz oyun ve operaları saymazsak- yüz elli ayrı yapım yer alıyordu. Bunların içinde Sofokles, Plautus, Shakespeare, Molière, Goldoni, de Musset, Goethe, Schiller ve İbsen gibi on dört klasik oyun yazarı bulunmaktaydı. Avrupalı modern yazarlardan da Rostand, Coward, Giraudoux, Priestly, Osborne, Green, Cocteau, Camus, Beckett ve Betti vardı. 1960'dan itibaren de programa Ionesco dahil edildi ve *Gergedan* oyunu sahnelendi. Yabancı oyunların yüzde on beşi Amerikalı yazarlara aitti. Bunlardan bazıları *Dünkü Çocuk*, *Ümitsiz Saatler*, *Yaz Bekârı*, *Satıcının Ölümü*, *İhtiras Tramvayı*, *Dişimizin Derisi*'ydi. Son sezonda Edward Albee'nin *Hayvanat Bahçesi* listeye eklenmişti. Bu da Türklerin Amerikan oyunlarına olan ilgisini gösterir. Repertuarla ilgili sıra dışı bir şey var ki o da oyunların neredeyse üçte biri Türkler tarafından yazılmış. 1960-61'de Küçük Tiyatro dört yeni Türk oyununa ayrılmıştı ve aynı anda diğer sahnelerde üç ayrı Türk oyunu daha gösterimdedi. Bu kadar yeni oyun yazarının ortaya çıkmasında elbette hem İstanbul hem Ankara'da donanımlı tiyatrolarca yaratılmış fırsatların ve coşkunun payı var.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana Amerika'nın Türkiye'ye olan ilgisi, Türklerin Amerika'ya olan ilgisinden çok daha yoğun olmuştur. Bizim ilgimizin bir sebebi kendi çıkarlarımızdı. Türkiye'nin Rusya'ya karşı savunmasını geliştirmeye amaçlamıştık. Ancak, farklı eğitim destekleri sunabilmek de bir diğer temel kaygımızdı. Rockefeller ve Ford Vakıfları, Amerikalı öğretmenleri ve akademik olmayan uzmanları Ankara Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne özellikle tarım, kütüphanecilik, mimari ve şehir planlaması alanlarında yardım etmeleri için gönderdi. Rockefeller beni Ankara Üniversitesi Tiyatro Enstitüsü'nün kuruluşuna ön hazırlık olarak oyun yazarlığı dersleri vermeye gönderdi. Bir sonraki yıl Vakıf, Washington Üniversitesi'nden Dr. Grant H. Redford'ın oyun yazarlığı derslerine devam etmesine ve drama eleştirisi dersleri vermesine imkân sağladı. Enstitü, Prof. Tuncel'in yönetiminde ve Prof. İrfan Şahinbaş'ın

etkin liderliğinde tiyatro tarihi üzerine de çalışmaktadır. Atölye çalışmaları da yakında başlayabilir.

Benim akademik kredi karşılığı olmayan dersime on üç Türk devam ediyordu. Sadece üçü İngilizce biliyordu ama Cornell Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamlamış, İstanbul'dan gelen genç başarılı bir oyun yazarı olan Refik Erduran gibi mükemmel bir tercümanım vardı. Benim "öğrencilerimin"- ki altı tanesi daha önce Ankara ve İstanbul'da sahne alan oyunlara imza atmışlardı- yaşları yirmi beş ile elli arasında değişiyordu. Alt yapıları ise daha da farklıydı. Dokuz oyun üretmiş olan Nazım Kurşunlu bir keresinde bana şöyle demişti:

"Babam Jön Türkler dönemi subayıydı ve Birinci Dünya Savaşı'nda öldü. Osmanlı İmparatorluğu çöktüğünde Bulgaristan ve Yugoslavya bizim topraklarımızı böldü. Ailem ortadan yok oldu ve bugüne kadar hiçbirinden haber alamadım".

Kendi yazdığı üç oyunun sahnelenişini görmüş, Çocuk Tiyatrosu'nu yöneten ve o zamandan bu yana *Arzu Tramvayı* ile *Tavanarasındaki Oyuncaklar'ı* sahneleyen Ziya Demirel'in anlattıkları ise daha farklıydı:

"Yol haritanızda bulamayacağınız bir köyün yakınında bir ahırda doğdum. Babam okuması yazması olmayan bir duvarcıydı ama benim eğitim almamda ısrar etti. Annemin her gün hem çocuklarına hem de ineklere bakmağa çalışırken saçını nasıl süpürge ettiğini hatırlıyorum. Sessiz, narin ve sevgi dolu bir kadındı ama inekleri onu bizden daha çok ilgilendiriyordu. Öyle olması gerekiyordu çünkü hayat onun ailesini darmadağın ettiğinde geriye kalan tek şeyi inekleriydi".

Atatürk'ün Yeni Türkiye'sinin yetiştirdiği bu iki yeni üründen başka, dört tiyatro eseri yazmış bir doktor olan Orhan Asena ve Basın ve Turizm bürosundan, beş esere imza atmış Turgut Özakman vardı. Hepsi benim dersimin on sekiz oyuna, makul bir başarı ile babalık ettiğini söylemişlerdi.

İstanbul'da Amerikan oyunlarına olan ilgi Ankara'dakiyle aynı. Üniversite tiyatroları arasında da ayrıca bağlar var. Başarılı bir tiyatronun kurucusu ve yöneticisi Haldun Dormen, Yale Drama Okulu'nda okumuş. Belediye Tiyatrosu'nda aktör ve yönetmen olan Tunç Yalman da öyle. Dormen'in Ankara'ya getirdiği *Stalag 17*'nin mükemmelce sahnelendiğini gördüm. Maalesef tiyatro sezonu bitmeden önce İstanbul'u ziyaret edemedim. Bugün Muhsin Ertuğrul Belediye Tiyatroları'nı yönetiyor ve başka önemli sekiz adet tiyatro daha var. Bizdeki 'küçük tiyatrolara' denk gelen cep, 'poche' tiyatroları var iki tane de. Birçoğu günde en az iki oyun sergiliyor. Antoine İstanbul'a tekrar gelebilseydi gördüklerinden çok memnun kalırdı.

Türkiye iki bin yıl önce tiyatroların diyarıydı. Büyük İskender ordusunu Küçük Asya kıyısının etrafına getirip, Ankara'dan elli mil uzaklıktaki Gordion düğümünü kesmek için kuzeye yöneldiğinde genç fatih Yunanistan'dakilerden daha fazla mermer sahne görmüştür. İskender'in tam tersi istikamette, güney sahillerinde ve sonrasında batıda bunlardan bazılarını ben gördüm.

Güneye giderken rehberim ve şoförüm Refik Erduran'dı. Öyle de olması gerekiyordu çünkü ailesinin Atatürk'ün vesilesi ile seçtikleri soyadı 'sarsılmaz', adı da 'yoldaş' anlamına geliyor. Güzel modern bir yol bizi yüksek kuru, uzak bir yan yoldaki vagondan gelen toz kadar gri bir ovaya doğru sürükledi. Sonra yol güneybatı yönünde aşağı doğru çarpık çurpuk uzanıyor, İskender'in kuzeyine doğru yol aldığı Toros Dağlarının gri-siyah geçitlerine dalıp kıvrılıyordu. Sonunda Türk riviyerasının yemyeşil ve bereketli sahilinde Atina kadar eski Yunan sitelerinde Romalıların inşa ettiği tiyatroları gördük. İlki Side'ydi. Burada Romalıların, yamaca yerleştirilen Yunan modelinin aksine, Kolezyum gibi dev kemerlerin ve kolonların üzerine inşa edilen desteksiz tiyatrolarından birkaç tane vardı. Üst bölümdeki oturma sıralarından Homer'in 'şarap koyusu' rengi denizinin her iki tarafı da görülüyordu. Yedi sekiz mil ötede, sütunları, alınlıkları, heykelleri düşen sahne duvarı hariç, en iyi korunmuş Roma tiyatrosu olan Aspendos'u bulduk. Daha sonra Perge'ye gittik. Gördüğüm en harap olmuş Roma tiyatrosuydu. Bir depremde sahne duvarının çoğu yerle bir olmuş ama geriye keçilere elli fit yükseklikte otlayabilecek ve bir zamanlar on iki bin seyirciyi ağırlayan oditoryumu seyredecek kadar yer kalmış. Başka bir yoldan Ankara'ya giderken kırmızı porfiri, zümrüt yeşili taşları, bal rengi uçurumları, siyah kayaları, pamuk beyaz yeryüzünü birbirine katan dağların, bitişik tepelerin arasından geçtik.

Üniversiteden iş arkadaşım İrfan Şahinbaş bizi- beni ve eşimi- batıya doğru götürdü. Soyadı 'şahinin başı' anlamına geldiğinden bizi altın dokunuşlu Midas'ın diyarı Frigya, Krezüs'ün ilk altın parayı bastığı Lidya ve Yunanistan'dan gelenlerin İyonik sütunu aldığı Ege kıyısı üzerinden uçakla taşımayı tercih etti. Arkadaşımın adı 'İrfan değil', 'Zarif' olmalıymış. 'Gönül' adında bir otobüs ve bir taksi bizi dört antik tiyatroya götürmek için kıyı şeridinde bir aşağı bir yukarı yol giderken o bize geceleri aradığı yumurtalarla, peynirle ve tatlı ekmekle öğle yemekleri hazırladı.

Birinci yüzyılda doktorluk yapan Galen'nin doğum yeri Bergama'da psikodramanın öncüsü olan danslar ve müziğe ev sahipliği yapan ve Devlet Konservatuarı'nın klasik oyunlar sergilediği küçük bir tiyatro gördük. Bin fit yükseklikte dünyanın en devasa tiyatrosu duruyordu. 15 bin kişilik oturma düzeni, bir Greko-Romen tiyatroyu oluşturan yarım dairenin tam üçte biri büyüklüğünde. Şimdi adı Türkiye olan toprakların üzerine Yedi Kilisesini inşa etmeden önce Aziz Pavlus'un vaaz verdiği İzmir'in güneyinde Efes yer alıyor. Bir zamanların Meander Nehri'ne³ çeyrek mil boyunca uzanan mermer yolun yukarı kısmında temeli açısından Helenistik bir tiyatro var. Tıpkı diğer kalıntılar gibi orada da taş oturma yerleri yüzyıllardır çayır çimenin ortasında kalmış, sahne ve sahne binası köylülerin ocağı haline gelmiş. Bu tiyatroya çok da uzak olmayan bir yerde 1500 kişi kapasiteli bir odeon yer almaktadır. Tıpkı Bergama ve diğer şehirlerdeki tiyatrolar gibi şifa tanrısı Asklepios'a adanmıştır.

Sonra Milet'e, guguk kuşunun yuva yapması misali bir Yunan tiyatrosu üzerine inşa edilmiş bir büyük Roma yapısına geçtik. Harika mermer merdivenleri sizi oditoryumun altında kıvrılan geçitlere, oradan da 25 bin izleyiciyi ağırlayan yere götürüyor. Milet insanı

³ Büyük Menderes Nehri (ç.n)

biraz afallatıyor, ama asla Helenlerin bir zamanlar *pinakes* dedikleri kulisleri⁴ bağladıkları yivlerin ve dübel deliklerinin olduğu Priene kadar göz alıcı değil.

Türk Devlet Tiyatrosu'nun repertuarı ile ilgili bir şey dikkatinizi çekti mi? Yazarlar arasında Gogol, Gorki, Tolstoy, ya da Turgeniev yok. Bu bir sansür meselesi ya da resmi bir karar değil. Ne Rusya'nın lehine ne de aleyhine bir konuşma duymadım, şu hariç: "O, Türkiye'yi dört nesilde dört kere işgal etti".

***

Yazar, birçok İngiliz ve Amerikan oyunun çevirmeni ve aynı zamanda Ankara Devlet Tiyatrosu Kütüphane sorumlusu Sayın Sevgi Sanlı'ya çok kıymetli yardımları ve sunduğu bilgiler için teşekkür eder.

***

Kenneth Macgowan'ın *Türk Tiyatrosu Üzerine Notlar* adlı bu çalışmasında yer alan görseller yazara Ankara Devlet Tiyatrosu Kütüphane sorumlusu Sayın Sevgi Sanlı tarafından temin edilmiştir.

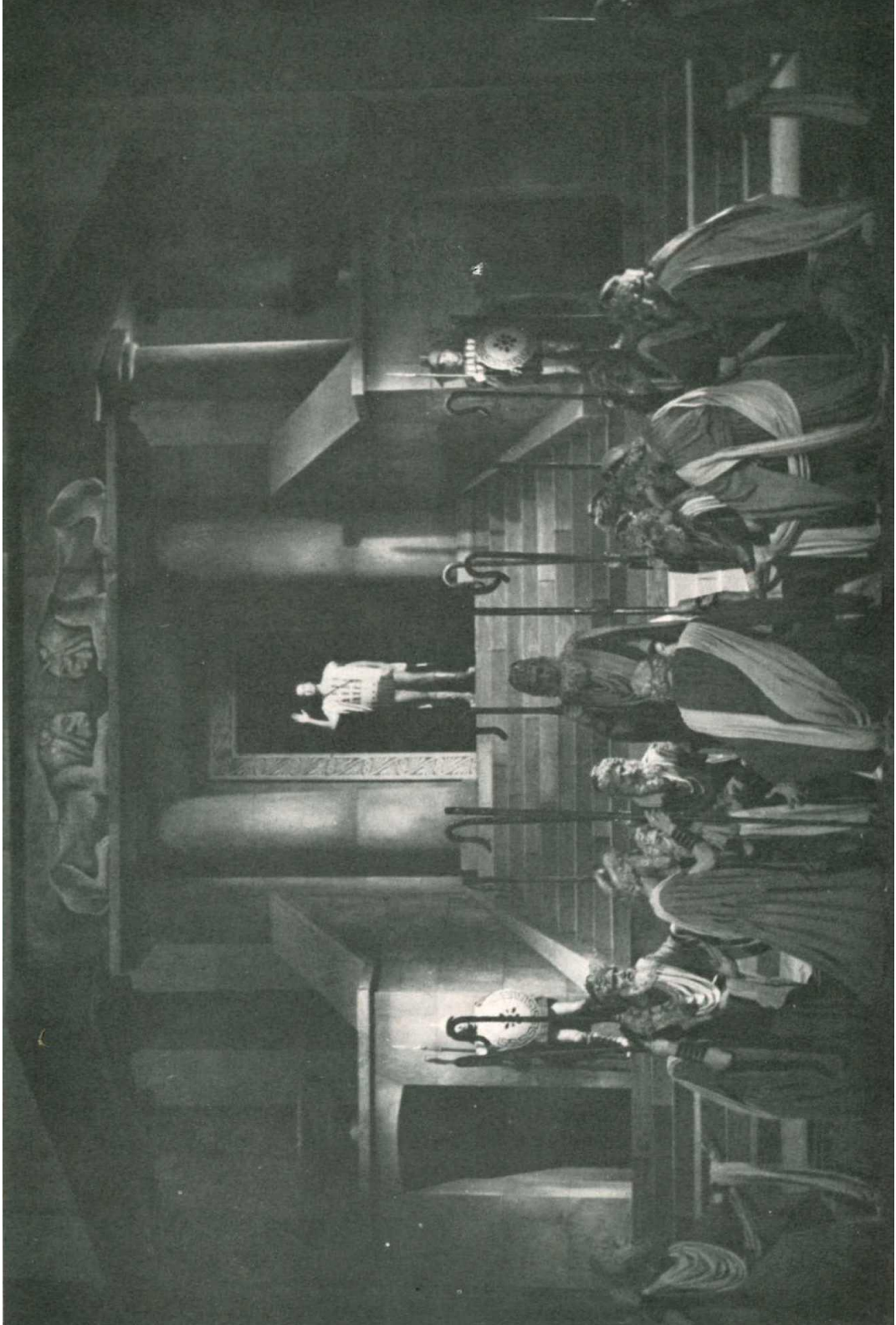
⁴ *Scenic Flats* ya da *Coullisse*: Sahnenin iki yanında dekoru perspektif yönünden tamamlayan ve derinliği veren yerleri değişebilen çerçeveler (Taner, And, Nutku. Tiyatro Terimleri Sözlüğü TDK 1966 s.63) (ç.n)

[RESİM 1]

[RESİM 2]

[RESİM 3]

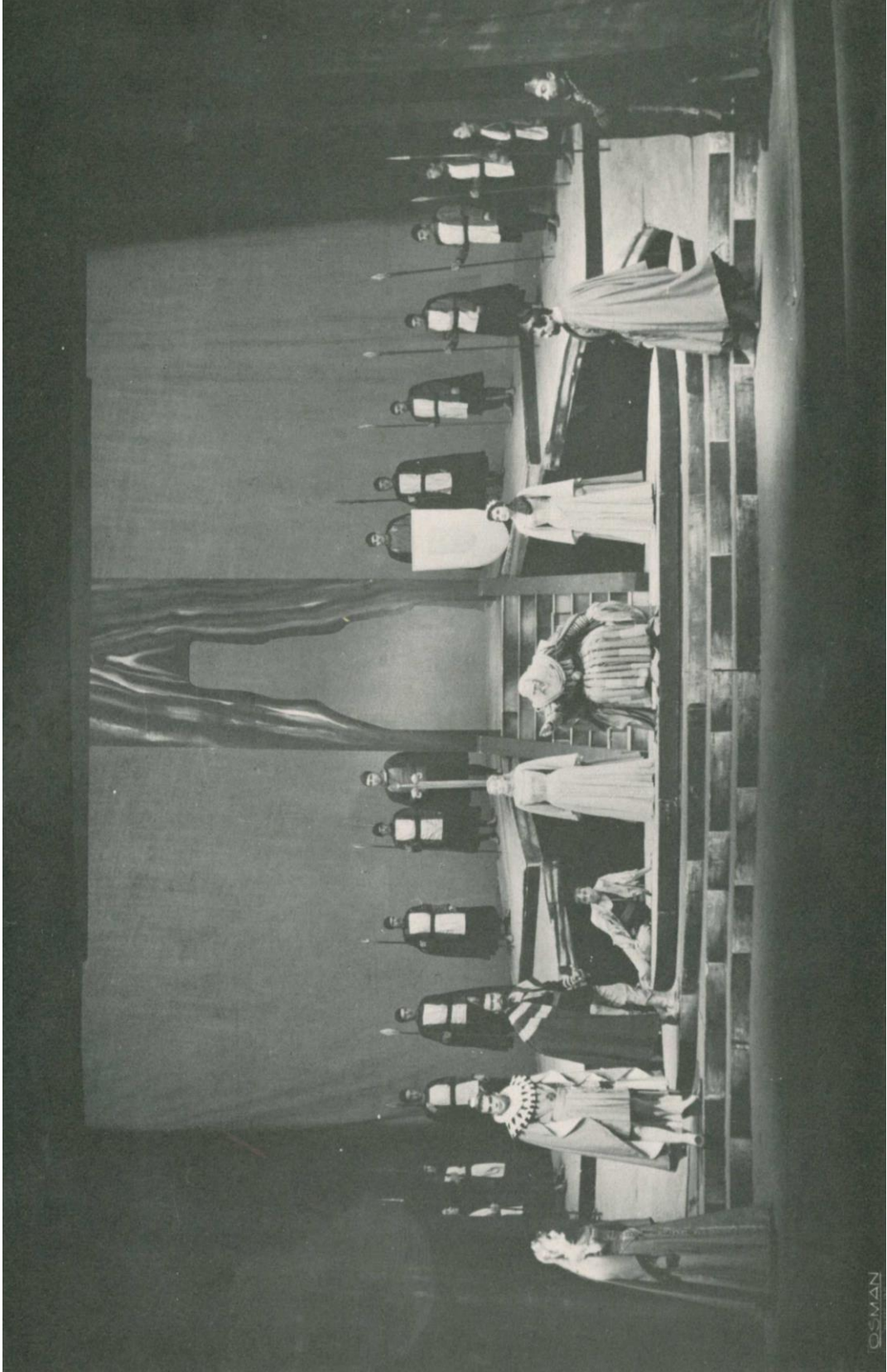

[RESİM 4]

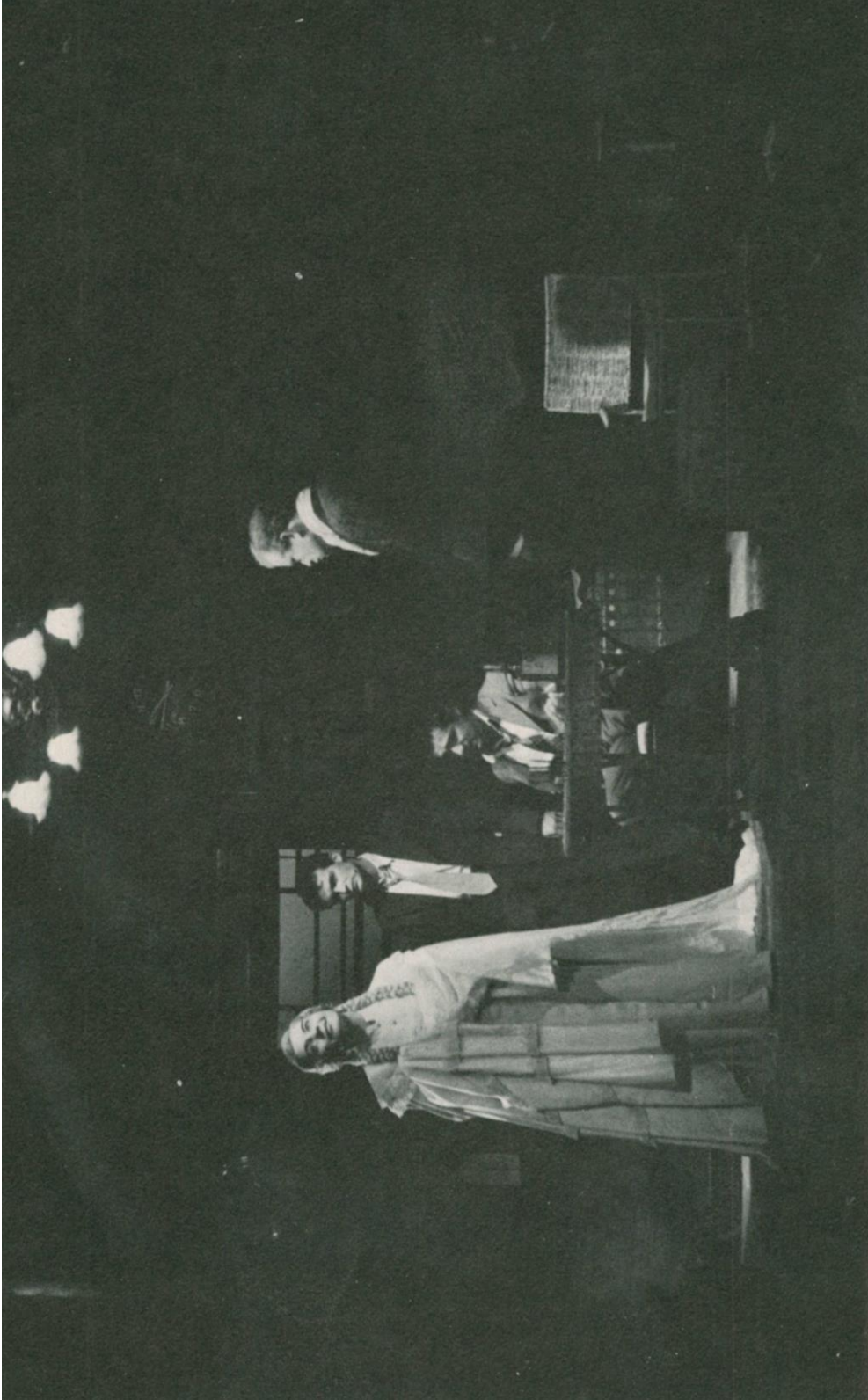

[RESİM 5]

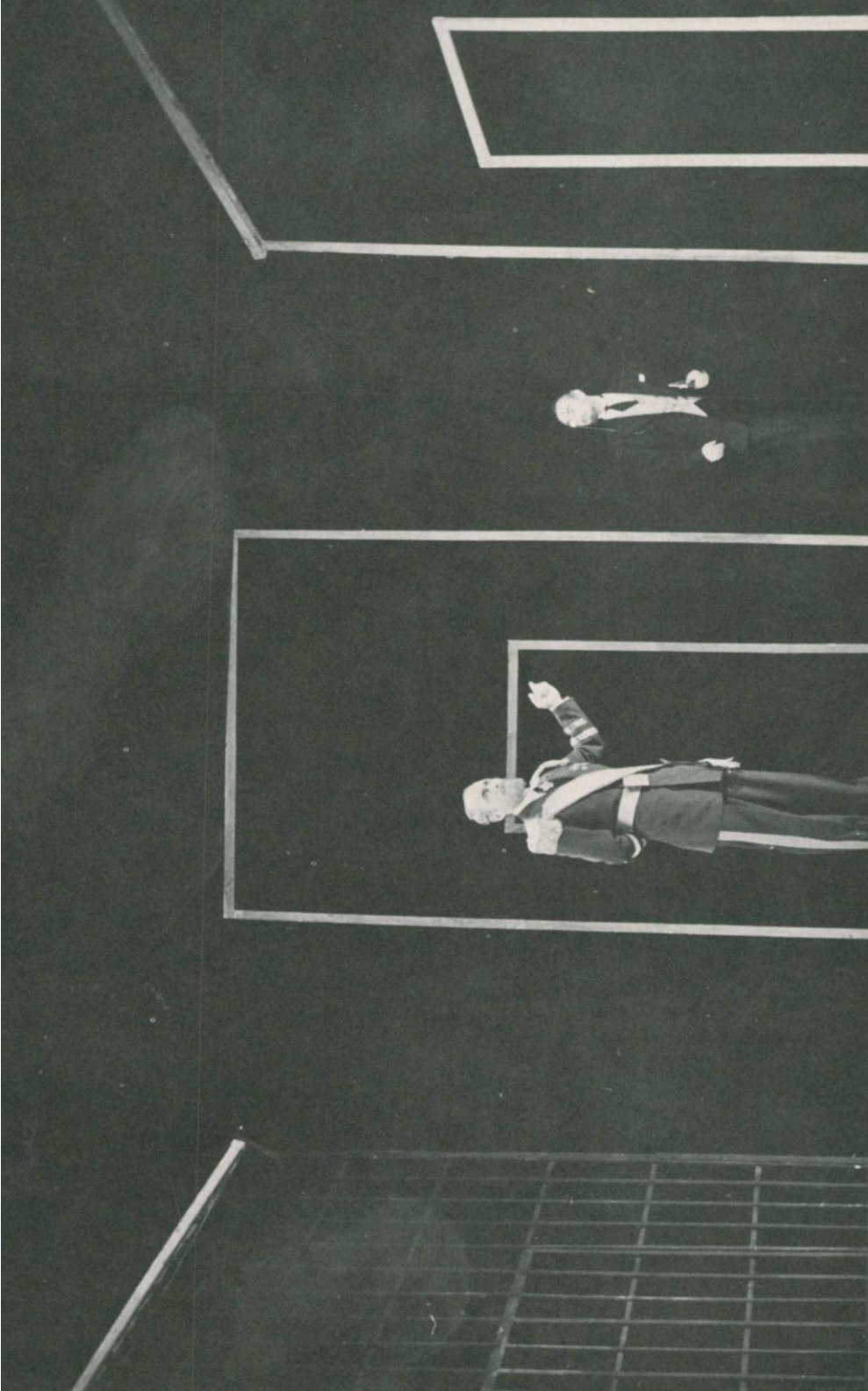

[RESİM 6]

[RESİM 7]

[RESİM 8]

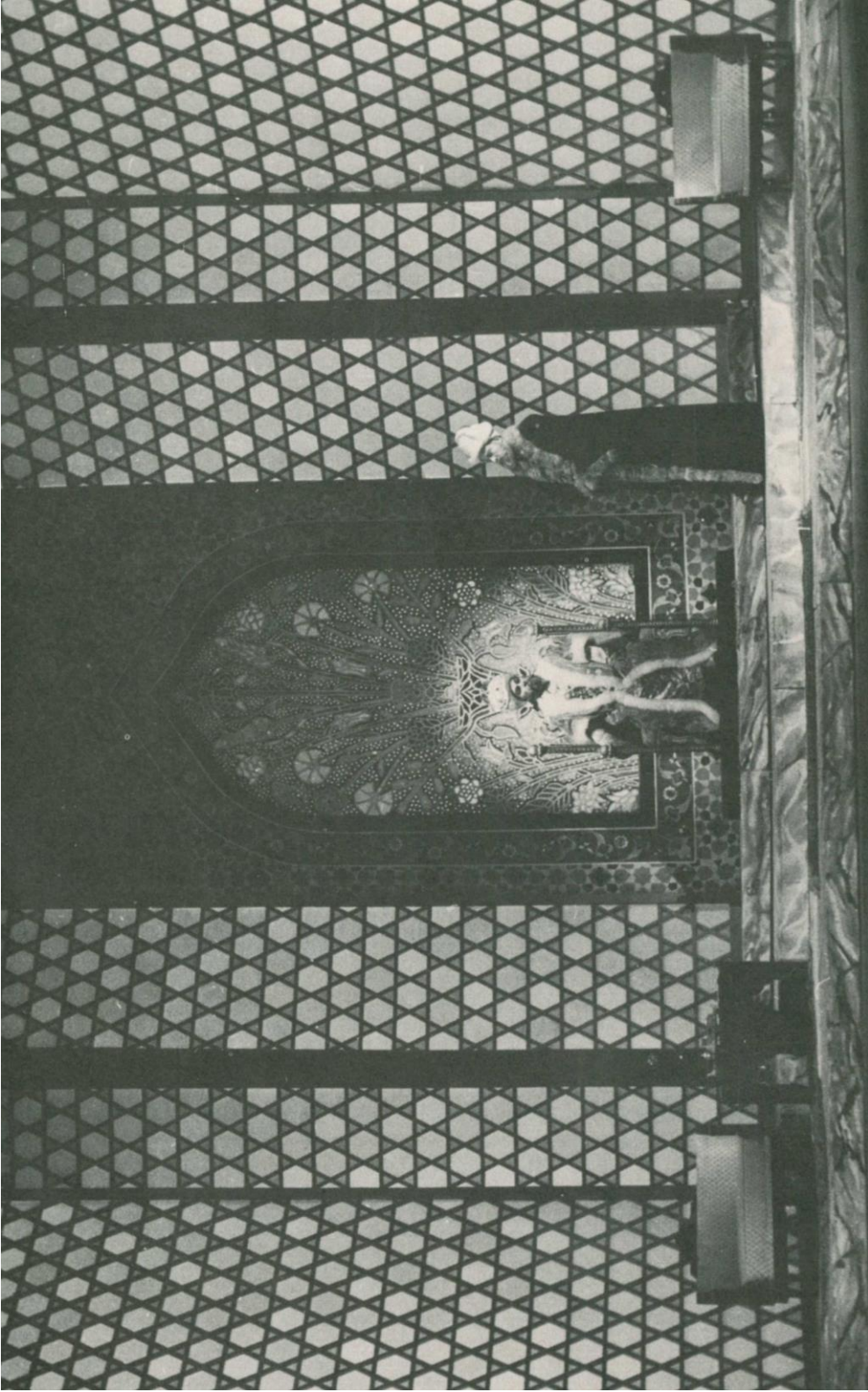

RESİM 9]

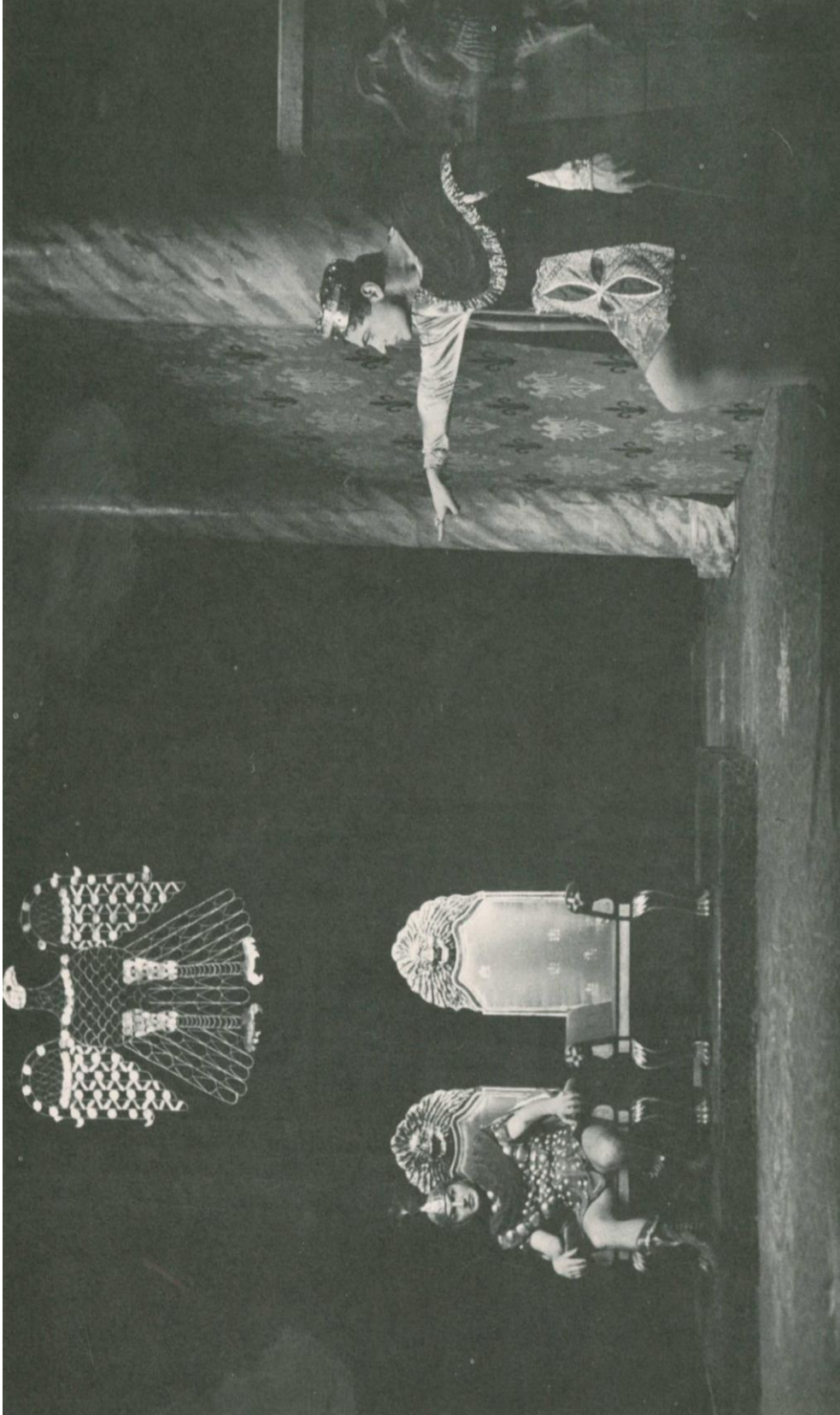

[RESİM 10]

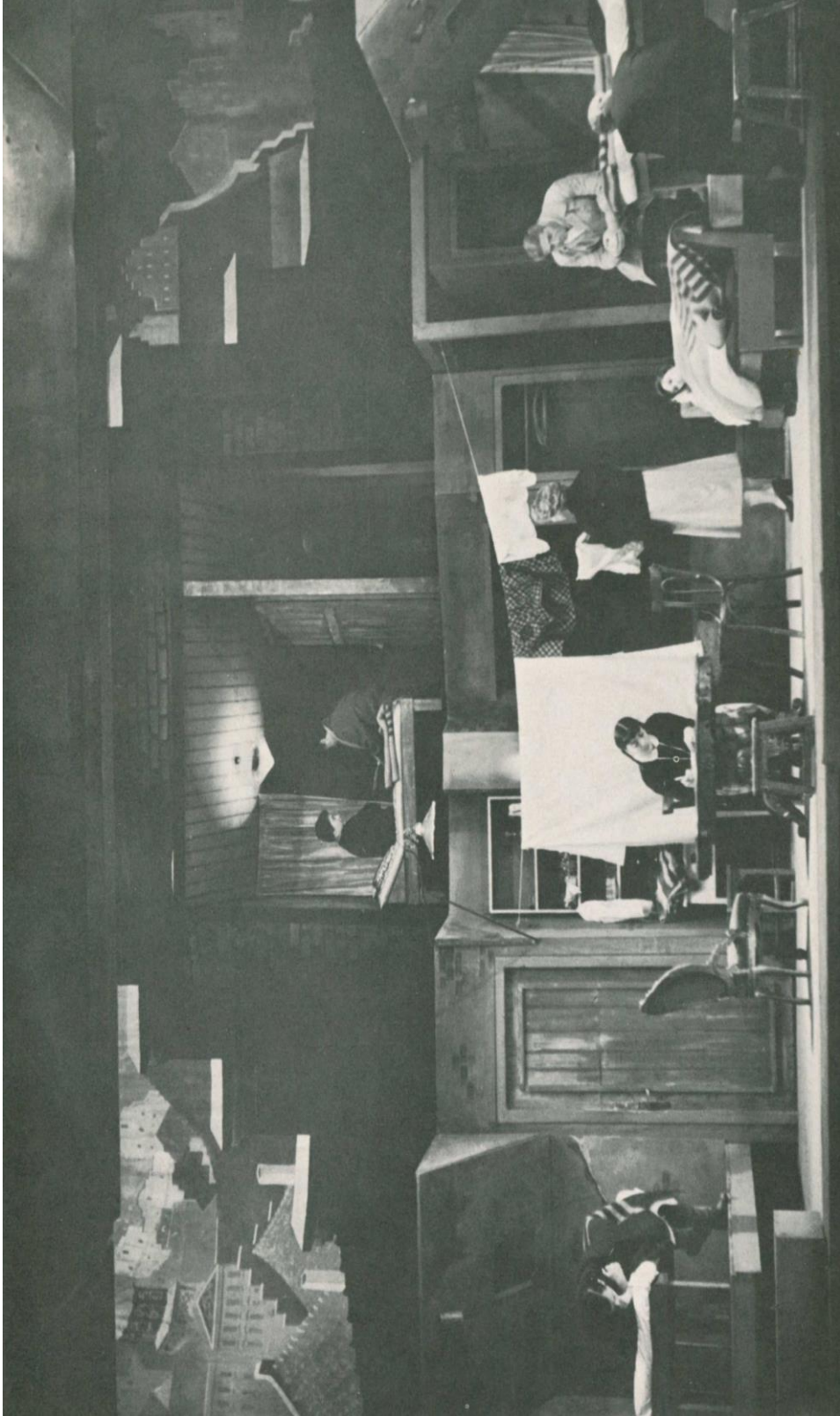

[RESİM 11]

[RESİM 12]

Resim 1 ve 2

Kral Oedipus, Ankara'ya davet edilmiş olan Yunan yönetmen, Takis Mouzenidis tarafından yönetilmiştir. Dekor tasarım Refik Eren, kostüm tasarım Hale Eren. Kral Oedipus'u canlandıran, 1958 yılından bu yana Devlet Tiyatrosu genel müdürü olan Cüneyt Gökçer

Resim 3, 4 ve 5

Cüneyt Gökçer tarafından yönetilen *Kral Lear*. Washington Üniversitesi'nden Dr. Grant H. Redford "şimdiye kadar gördüğüm en başarılı yapım" olarak tanımlamıştır. Dekor, U. Damrau tarafından geleneksel biçimde tasarlanmış, sahne arkasının gözükmemesi için belirli sahnelerde pano eklenmiştir. Lear'ı oynayan Gökçer, Soyтары'yı oynayan Ertuğrul İlgin

Resim 6 ve 7

Gerçekçilik ve stilizasyon. O'Neill'in *Günden Geceye* adlı oyunu. Yöneten Saim Alpago. Dekor tasarım Tarık Levendoğlu'na ait. Oyuncular: Macide Tanır (Mary Tyrone), Yalın Tolga (Edmund), Kerim Afşar (James Jr.), Yıldırım Önal (baba). Dino Buzzati'nin oyunu *Klinik Bir Vaka*. Yöneten Ziya Demirel. Dekor: Seza Altındağ

Resim 8 ve 9

Ertuğrul İlgin Goldoni'nin *İki Efendinin Uşağı* adlı oyununda arlekino performansı. Daha sonra *Lear*'da Soyтары'yı canlandırmıştır (bkz resim 4)

Resim 10 ve 11

Başarılı oyun yazarı Dr. Orhan Asena'nın *Hürrem Sultan* adlı oyunu. Genç oyun yazarlarından Refik Erduran'ın *Justinian the Great* adlı oyunu. Bu eseri yaşadığı İstanbul'da da sahne almıştır. Her iki oyun da tarihi kişilerle ilgilidir ve Şahap Akalın tarafından yönetilmiştir. Her ikisinin de dekor ve kostüm tasarımcısı Refik Eren ve Hale Eren. *Justinian the Great*'de Belisarius'u Haluk Kurdoğlu, Justinian'ı oynayan Kerim Afşar'dır. (resim 11'de sırayla soldan sağa)

Resim 12

Anne Frank'ın Hatıra Defteri, Ankara'nın en başarılı yapımlarından. Tasarım Ulrich Damrau'ya ait.